

Možno riešiť kalamitu v chránenom území konsenzom?

D. Sláviková, D. Slávik: Is it Possible to Work Calamity in a Protected Area by Consensus? Život. Prostr., Vol. 40, No. 5, p. 257 – 261, 2006.

Calamities caused by natural factors (by wind, water, insects) occurred in past, they are in present and will sure not be missing in future. Forests cover more than 40 % of Slovakia area. Not only production forests are endangered by calamities, but they are also forests of protected areas. Generally there are two different approaches how to work out the calamity. The approach of Forest law is wood – working. The view of Nature and landscape protection law is spontaneous forest evolution.

The best way to find consensus is to accord the law making. Particular examples show that it's possible to manage calamity in protected area by consensus. Organisations taking part in working out calamity have to approach positively and endeavour to make consensus. Examples of calamities: 1996 in Osrblie, 2003 in Dobroč primeval forest. The forest enterprises have done more exacting operating and economic steps to protect some rare natural reserve in Slovakia and Europe also.

V príspevku sú frekventované kľúčové slová *kalamita*, *chránené územie* aj *konsenzus*, preto stručne uvedieme, ako chápeme ich obsah.

Ak upriamime pozornosť na lesné ekosystémy, potom *kalamitu* možno definovať ako prenikavú, rozsiahlu, alebo aj dlhotrvajúcu disturbanciu, čiže rozsiahle poškodenie lesa, ktorým sa výrazne narúša možnosť dosiahnuť hospodársky cieľ a účel obhospodarovaneho lesa. Tento význam sa viaže na lesy hospodársky usmerňované.

Kalamity spôsobované prírodnými činiteľmi sú v hospodársky usmerňovaných lesoch zákonitým a logickým javom. Hoci ich výskyt súvisí s periodicitou extrémnych poveternostných situácií, vznik je podmienený aj princípmi hospodárenia. Ten istý jav spôsobený disturbančným procesom v prírodnom lese alebo pralese, v ktorom je vylúčená hospodárska aktivita, treba považovať za jeden z prejavov dynamiky, resp. za sprievodný jav genézy prírodného lesa. Pojem poškodenie je pre tento objekt neadekvátny (Stolina, 2003).

Chránené územia (CHÚ), ako sústava vzácných a ohrozených druhov, biotopov a ekosystémov, sú de-

finované a diferencované zákonom č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny. Územnú ochranu má kodifikovanú 9 národných parkov (NP) a 14 chránených krajinných oblastí (CHKO) na ploche 840 469 ha, čo predstavuje 22,6 % rozlohy Slovenska. Ochrana týchto území je diferencovaná, pričom prvý (najnižší) stupeň ochrany platí pre celé územie štátu. So zvyšujúcim stupňom sa sprísňujú zásady ochrany a regulácia nápravných opatrení. Vo štvrtom a piatom stupni ochrany sú zaradené najvzácnejšie, resp. najohrozenejšie druhy a biotopy, sú to prírodné a národné prírodné rezervácie (PR, NPR). Platí tam zákaz deštruktívnych zásahov, sú povolené regulované rekreačné aktivity a potrebný vedecký výskum i monitoring na základe súhlasu. V súčasnosti sa na základe požiadaviek Európskej únie vytvára sústava európsky významných území NATURA 2000 a tieto lokality a chránené vtáčie územia, ktoré sú tiež zaradené do tejto sústavy, prekrývajú vyhlásené chránené územia, na niektorých miestach prekračujú ich hranice.

Konsenzus chápeme ako zhodnú mienku všetkých zúčastnených, dohodu o riešení konkrétnej situácie, ktorá vznikne v prírodnom prostredí vplyvom škodli-

Kalamita v Osrblí po 8. júli 1996. Foto: D. Slávik

vého činiteľa. Konsenzus je potrebný, ak sú stanoviská lesného hospodárstva a ochrany prírody protichodné alebo výrazne odlišné.

Pohľad na kalamity v minulosti a v súčasnosti

Kalamity boli, sú, a s najväčšou pravdepodobnosťou aj v budúcnosti budú vznikať. Spôsobujú ich abiotické aj antropické činitele. Výsledný účinok je zväčša synergické pôsobenie určitej kombinácie činiteľov.

Kodrík (2003) uvádza, že od r. 1870 sa kalamity opakujú a intervaly medzi nimi sa skracujú. Do r. 1910 bol interval 15 – 18 rokov, v r. 1911 – 1950 to bolo 12 – 15 rokov, 1951 – 1970 bol interval 5 – 7 rokov a od r. 1971 sa kalamity vyskytujú už v 4 – 5-ročných cykloch. Líšia sa len rozsahom, objemom poškodenej drevnej hmoty a, samozrejme, príčinou vzniku.

Objem poškodeného dreva na Slovensku v dôsledku vetrových kalamít bol v jednotlivých rokoch nasledujúci (Novotný, 2006): 1870 – 6 mil. m³, 1912 – 1 mil. m³, 1964 – 5 mil. m³, 1996 – 1,5 mil. m³, 2004 – 5,4 mil. m³.

Primárnym činiteľom týchto kalamít bol vietor, ale logickým dôsledkom bola aktivizácia podkôrneho hmyzu a fytopatogénnych organizmov. Disturbančný účinok sa prejavil rôzne: vývratom, zlomom stromov, celoplošným zničením porastu, vytvorením koridoru, ktorým sa prehnala víchrica. Z časového hľadiska býva ich pôsobenie náhle a krátkodobé, dôsledky rozsiahle a dlhodobé.

Slovo kalamita spôsobuje rozruch aj u obyvateľstva, ktoré začína túto situáciu považovať za „vec verejnú“. Pozorujeme to od r. 1996, keď v Osrblí „spadlo“ 1,5 mil. m³ dreva na ploche 2 600 ha, ale najmä od r. 2004, keď boli vo Vysokých Tatrách zničené lesy na 330 tis. ha a celkový objem kalamitného dreva predstavoval 4,7 mil. m³.

V súvislosti so situáciou, ktorú treba riešiť, sa musí nájsť spôsob optimálny pre les, majiteľov i užívateľov, ako aj pre ochranu prírody, ktorý bude zároveň rešpektovať zákony. Ide o spomínaný zákon č. 543/2002 o ochrane prírody a krajiny, zákon č. 326/2005 Z. z. o lesoch a zákon č. 138/2004 Z. z. o správnom konaní.

Neuvedieme žiadnu novotu, ak povieme, že riešenia dôležité pre ochranu prírody závisia od schop-

ností a ochoty zainteresovaných strán. Často vznikajú nedorozumenia medzi lesníkmi, ochrancami prírody a štátnou správou, ktoré sú podmienené rôznym výkladom príslušných zákonov. Do povedomia verejnosti sa prostredníctvom médií mimoriadne intenzívne dostávali informácie o situácii v TANAP-e, ktorý sa právom považuje za symbol prírodného bohatstva Slovenska. Informácie o vetrovej kalamite v NAPANT-e (v tom istom roku), pri ktorej bol rozsah škôd 1,2 mil. m³, zostali bez povšimnutia.

Na tomto poli vyvíjajú aktivity aj mimovládne organizácie, ktoré často prezentujú svoje názory ako jedine správne. Ich názory sú však zväčša prevzaté z literatúry, nevyplývajú ani z vlastného vedeckého výskumu, ani z praktických skúseností. Navyše, tieto organizácie nezodpovedajú za plnenie povinností, ktoré ukladajú lesníkom aj profesionálnym ochranárom zákony a nadriadené orgány, teda Ministerstvo pôdohospodárstva SR a Ministerstvo životného prostredia SR, preto ich vyjadrenia majú iba proklamatívny charakter.

„Štátna správa životného prostredia zakazuje alebo svojimi rozhodnutiami znemožňuje spracovať náhodnú ťažbu, štátna správa na úseku lesného hospodárstva, naopak, vyžaduje splnenie spracovania kalamity podľa schválených harmonogramov.“ Z kalamitného dreva bez ohľadu na súčasný právny stav však vylietajú ďalšie generácie lykožrúta, ktoré sporné paragrafy a protichodné stanoviská štátnej správy vôbec nezaujímajú (Švančara, 2006).

Súčasnú situáciu možno podľa Štátnych lesov TANAP-u charakterizovať na základe populácie podkórneho hmyzu ako kalamitnú. Podľa počtu odchytených imág lykožrúta smrekového vo feromónových lapačoch bol nálet veľmi silný. Odchyt v máji 2006 presiahol 22 mil. imág, pričom za celý rok 2005 bol odchyt 22,4 mil. Dá sa predpokladať, že vzhľadom na klesajúcu atraktivitu ležiaceho dreva ďalšia populácia lykožrúta naletí už na živé stromy.

Prečo vznikla takáto situácia? V Tatrách zrejme nenastal konsenzus!

Niektoré dôvody konsenzu na Poľane

Veterná smršť na Horehroní (8. júla 1996) zasiahla svojím okrajom aj územie CHKO BR Poľana. V najväčšej NPR Zadná Poľana vznikli vývraty v 140 – 160-ročných porastoch, ktoré vo vysokom veku a oslabené imisiami nevydržali nápor vetra. Lesnícka prevádzka mala snahu „zhodnotiť“ vývraty veľkých dimenzií na základe získania výnimky, aby sa predišlo škodám, ktoré môže spôsobiť podkórny hmyz. Pretože v porastoch prevažovali listnaté dreviny a okolité stromy neboli ohrozené, podarilo sa presvedčiť lesný závod, aby ustúpil od spracovania drevnej hmoty. Zákon bol síce na strane ochrany prírody, ale tlak na likvidovanie kalamity bol veľký. Pozitívnu úlohu zohrala štátna správa, ktorá svoje rozhodnutie podmienila stanoviskom Správy CHKO. Ako argument poslúžila pomoc pedagógov z Lesníckej fakulty TU vo Zvolene, ktorí spracovali sortimentáciu stromov, posúdili kvalitu a hodnotu dreva podľa aktuálnych cenníkov. Potvrdilo sa, že spracúvanie kalamity v rezervácii sa nevyplatí.

Osobitným problémom sú kalamity v lesných porastoch s prevahou smreka. Ak sa klimatická situácia prudko zmení a víchrica zlikviduje tisíce kubických metrov drevnej hmoty v rezervácii s 5. stupňom ochrany, kde je akýkoľvek zásah zakázaný, treba rozhodnúť o ďalšom postupe. Porasty v ochrannom pásme sú tiež smrekové, riziko ohrozenia je vysoké pre okolité hospodárske lesy, aj pre smreký vo vlastnej rezervácii.

V októbri 2002 víchrica „položila“ v NPR Dobročský prales (vyhlásenej 1913) 3 500 m³ drevnej hmoty, prevažne smreka. Rezervácia pre svoju výnimočnosť dostala Diplom Rady Európy. Každých 5 rokov tam vyslaný expert kontroluje plnenie stanovených pod-

Plocha po spracovaní kalamity v obvode Lesnej správy Poľana. Foto: D. Slávik

mienok a za akýkoľvek antropický zásah do vývoja ekosystému má právo diplom odobrať. Sprievodným javom zásahu je totiž narušenie samovoľného vývoja, čím sa stráca možnosť porovnania s ďalšími rezerváciami, a tým utrpí vedecká hodnota územia. Treba riešiť dilemu, aký zásah vykonať, resp. nevykonať, aby sa nezlikvidoval predmet ochrany, pretože rozvrátený porast nemôže uspokojiť ani pracovníkov štátnej ochrany prírody. Musia prevziať riziko, ak bude vývoj odlišný od očakávaného, a hlavne prípustného. Ochrana prírody musí rešpektovať aj zákon o lesoch a ďalšie právne normy a predpisy určujúce postup pri prekročení limitu škodcov, kedy vzniká stav ohrozenia. Nezastupiteľnú funkciu tu má Lesnícka ochrannárska služba (LOS) Národného lesníckeho centra vo Zvolene, pracovisko v Banskej Štiavnici. Jej pracovníci majú vedomosti a skúsenosti z rôznych situácií a podmienok na Slovensku a sú „autorizovanými odborníkmi“ v zmysle zákona.

Opakované stretnutia, rokovania a presvedčania podložené argumentmi viedli napokon k dohode o ďalšom postupe, ktorý je podľa všetkých zúčastnených (užívateľov, štátnej správy, ochrany prírody) v konkrétnej situácii optimálny. Výsledok konsenzu sa dobre prijíma hlavne štátnej správe, ktorá vydáva rozhodnutie a je zodpovedná za zákonné vyriešenie situácie.

V prípade Dobročského pralesa sa dospelo k dohode, že „ležiaca“ hmota sa ponechá bez zásahu. Išlo prevažne o smrekové monokultúry, ktoré boli prira-

Kalamita v ochrannom pásme NPR Dobročský prales r. 2002 (hore) a priamo v NPR (dole). Foto: D. Slávik

dené k pralesu pri rozširovaní rezervácie. Na protihlomu svahu a pozdĺž cesty v doline nainštalovali vo forme bariéry feromónové lapače, ktoré sa prevádzkovali počas r. 2003 a nasledujúcich. Zrejme sa odchytila nebezpečná časť populácie, a preto sa nálet hodnotil do polovice augusta ako slabý. LOS navrhla preventívne opatrenia: zistiť parazitáciu pre-

zimujúcej populácie a stanoviť vhodnosť nenapadnutej hmoty r. 2003 pre vývoj podkôrných škodcov v r. 2004, prevádzkovať zostavu feromónových lapačov v r. 2004 alebo cieľené chemické ošetrenie napadnutých kmeňov v nasledujúcom období, čo sa, našťastie, nemuselo udiať.

* * *

Kalamity spôsobené prírodnými činiteľmi (vetrom, snehom, vodou, hmyzom) sa vyskytovali v minulosti i súčasnosti a je takmer isté, že sa im nevyhneme ani v budúcnosti. Lesné porasty, ktoré zaberajú na Slovensku viac ako 40 % sú nimi ohrozené v hospodárskych lesoch, aj v lesoch chránených územií. Vetrová smršť (s rýchlosťou vetra až 230 km.h⁻¹) spôsobí často na obrovskej ploche primárnu kalamitu drevnej hmoty, na ktorú spontánne nadviaže kalamita podkôrneho hmyzu. Zo zákona č. 326/2005 Z. z. o lesoch vyplýva povinnosť „vylámané stromy“ spracovať, avšak zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny ukladá ponechať vzniknutý stav na prirodzený vývoj.

Usmerňovanie prirodzeného vývoja v rámci starostlivosti o chránené územie treba diferencovať. Diferenciácia závisí od stupňa ochrany. Ak kalamita vznikla na území s prvým stupňom ochrany (ktorý, mimochodom, platí pre celé územie štátu), je situácia nekonzistentná. Zložitá situácia nastane, ak treba rozhodnúť o opatreniach na územiach s 2. – 5. stupňom ochrany. So zvyšujúcim sa stupňom ochrany narastajú komplikácie majiteľom, užívateľom, ochrane prírody, aj štátnej správe, ktorá má rozhodujúce právomoci. Ťažko sa hľadá konsenzus o spôsobe a intenzite nevyhnutného zásahu. Ideálne by bolo zosúladiť legislatívu v rezorte pôdohospodárstva a životného prostredia (možno ich zlúčením?). Vo svete takéto „hybridy“ existujú, vykonávanie starostlivosti o prírodu a krajinu je v zmysle koncepcie udr-

žateľnosti a konflikty a strety záujmov neexistujú, konsenzus nie je problémom.

Príklady z konkrétnych situácií, ktoré vznikli v CHKO Poľana, aj na lokalitách, ktoré sú v územnej pôsobnosti Správy CHKO potvrdzujú, že kalamitu v chránenom území možno a treba riešiť konsenzom. Vyžaduje to pozitívny prístup zúčastnených strán a snahu riešiť problém. Stalo sa tak v Osrblí r. 1996, v Dobročskom pralesi r. 2002, v tom istom roku v ochrannom pásme NPR Ľubietovský Vepor a tiež v prírodnej rezervácii Vrchslatina.

Vo všetkých prípadoch sa dospelo ku konsenzu. Pozitívna je skutočnosť, že existujú partneri, ktorí sú o probléme ochotní diskutovať a prijať organizačne aj ekonomicky náročnejšie spôsoby riešenia. Je to výsledok dlhoročnej spolupráce, počas ktorej sa vypestovala dôvera, že všetkým zúčastneným záleží na zachovaní vzácnych prírodných rezervácií národného aj európskeho významu.

Každá biosférická rezervácia má povinnosť zabezpečiť si odbornú garanciu vo vedeckovýskumných a vedecko-pedagogických inštitúciách. Vedeckými garantmi CHKO BR Poľana sú nasledujúce inštitúcie: Lesnícka fakulta a Fakulta ekológie a environmentalistiky Technickej univerzity vo Zvolene, Prírodovedecká fakulta UK v Bratislave, Fakulta prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ústav ekológie lesa SAV vo Zvolene, Ústav krajinskej ekológie SAV v Bratislave, Geografický ústav SAV v Bratislave, Národné lesnícke centrum – Lesnícky výskumny ústav vo Zvolene, Výskumny ústav trávnych porastov a horského poľnohospodárstva v Banskej Bystrici a i.

Vďaka ústretovému postoju týchto inštitúcií sme mohli použiť výsledky ich vedeckého výskumu ako závažné argumenty pri hľadaní optimálnych riešení a na podporu pri medzirezortných rokovaniach. Chceli by sme vyzvať vedeckú komunitu, aby popularizovaním svojich výstupov prispela k formovaniu verejnej mienky o problematike kalamít.

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 1/1328/04.

Spracúvanie kalamity v odvoде Lesnej správy Šihla modernou technológiou.
Foto: D. Slávik

Literatúra

- Kodrík, J.: Uplatňovanie integrovanej ochrany lesa v zmenených ekologických podmienkach a miera jej efektívnosti. In: Ekologické dôsledky kalamít v lesných porastoch a ich odstraňovanie. Zborník referátov. Zvolen : TU, 2003, s. 15 – 17.
- Novotný, J.: Využitie získaných poznatkov pri riešení vetrových kalamít na Slovensku. In: Zb. ref. zo sem.: Vetrová smršť z 8. júla 1996 „10 rokov po“. Osrblie 7. júla 2006 (v tlači).
- Sláviková, D.: Prírodné zdroje BR Poľana, ich využívanie a ochrana krajiny. In: Mídiak, R., Sláviková, D. (eds.): Biosférické rezervácie na Slovensku III. Zb. ref. z 3. nár. konfer. o biosférických rezerváciách SR, Zvolen 2000, s. 168 – 172.
- Stolina, M.: Niektoré ekologické aspekty kalamít v lesoch na Slovensku. In: Ekologické dôsledky kalamít v lesných porastoch a ich odstraňovanie. Zborník referátov z konferencie. Zvolen : TU, 2003, s. 9 – 14.
- Švančara, J.: Podkôrnika paragrafy nezaujímajú. Les & Slovenské lesokruhy, júl – august 2006, s. 8 – 10.

Doc. RNDr. Dagmar Sláviková, CSc., Lesnícka fakulta TU vo Zvolene, T. G. Masaryka 20, 960 53 Zvolen
slavik@vsld.tuzvo.sk

Ing. Dušan Slávik, ŠOP SR, Správa CHKO – BR Poľana, Hurbanova 20, 960 01 Zvolen, slavik@sopsr.sk